

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

*Факультет № 6
Кафедра соціології та психології*

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Соціологія»
обов'язкових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

053 Психологія (практична психологія)

**Тема №4 «Соціальні спільноти, групи, організації як складові
суспільства»**

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 р. №7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету №6
Протокол від 25.08.2023 р. №7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної
Ради ХНУВС з гуманітарних та
соціально-економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 р. №7

Розглянуто на засіданні кафедри соціології та
психології Протокол від 15.08.2023 р. №8

Розробник:

Професор кафедри соціології та психології, доктор соціол. н., професор,
Нечитайло Ірина Сергіївна

Рецензенти:

1. Доцент кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін Державного біотехнологічного університету, к. соціол. н., доцент Борюшкіна О. В.;
2. Доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, к. соціол. н., Мороз А. В.

Тема №4. СОЦІАЛЬНІ СПІЛЬНОТИ, ГРУПИ, ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК СКЛАДОВІ СУСПІЛЬСТВА

План лекції

- 4.1. Соціальні спільноти та групи.
- 4.2. Соціальні організації.

Рекомендовані літературні джерела

Основні

1. Нечітайло І. С. Соціологія : навч-метод. посіб. для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, що навчаються за спеціальністю 053 «Психологія» / ХНУВС, [каф. соціології та психології ; авт.-упоряд. І. С. Нечітайло]. Харків, 2021. 116 с.
2. Лукашевич М., Туленков М., Яковенко Ю. Соціологія. Основи загальної, спеціальних та галузевих теорій : підручник. Київ : Каравела, 2016. 544 с.
3. Перегуда Є. Соціологія: навчальний посібник. Київ : КНУБА, 2018. 140 с.
4. Соціологія: терміни і поняття. Навчальний словник-довідник / за заг. ред. В.М. Пічі [Ю.Ф. Пачковський, О.І. Пташник-Сердюк, С. А. Щудло]. Львів: Нвий світ-2000, 2018. 658 с.
5. Соціологія: загальний курс. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://surl.li/afbmnn>. Дата звернення: 31.07.2023.
6. Титаренко О. О. Соціологія : навчальний посібник. Київ : ВД «Дакор», 2020. 210 с.

Допоміжні

7. Проблеми розвитку соціологічної теорії: Концептуальні стратегії дослідження соціальних наслідків пандемії COVID-19. Матеріали XVII Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми розвитку соціологічної теорії: Концептуальні стратегії дослідження соціальних наслідків пандемії COVID-19», 18–19 грудня 2020 р. (м. Київ) / Наукове видання / Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет соціології [за ред. д.соц.н. Людмили Малес, д.соц.н. Юрія Савельєва, к.соц.н. Олексія Боровського та к.соц.н. Ірини Набруско]. Київ : «Наукова столиця», 2021. 154 с.
8. Типологія соціальних спільнот [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://surl.li/afldnn>. Дата звернення: 31.07.2023.

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

4.1. Соціальні спільноти та групи

Соціальні спільноти і групи – це необхідний спосіб існування людей, їх взаємозв'язку і взаємодії між собою і з суспільством в цілому. Адже саме завдяки соціальним спільнотам і саме в них створюються всі необхідні умови і засоби, які сприяють розвитку особистості і задовольняють її потреби та інтереси. Соціальні спільноти і групи самі є суб'єктами суспільного життя, залежно від того, з яких груп складається суспільство, в якому ієрархічному положенні вони знаходяться один до одного. На відміну від організацій і інститутів, що свідомо створюються людьми, спільноти виникають природно історично, тобто з необхідністю, обумовленою потребами суспільного розвитку.

Соціальна спільнота – це реально існуюча, сукупність індивідів, що емпірично фіксується і відрізняється численністю, відносною цілісністю і відносною стійкістю, виступає самостійним суб'єктом історичної та соціальної дії та поведінки, виконує ту чи іншу спільну діяльність.

Залежно від змістовних ознак соціальні спільноти підрозділяються на поселенські (територіальні), професійні, етнонаціональні, соціокультурні, релігійні, соціально-стратифікаційні, політичні, групові і масові.

Під *соціальною групою* розуміють сукупність людей, які певним чином взаємодіють один з одним, усвідомлюють свою приналежність до даної групи і вважаються членами цієї групи з точки зору інших.

Соціальна група характеризується наявністю спільних інтересів, цілей і завдань діяльності, сприяє виникненню емоційно-психологічних а також виконанням суспільно необхідної функції в загальній структурі поділу праці та діяльності, у структурі соціальних статусів і ролей.

Існує велике розмаїття соціальних груп, які диференціюються за характером взаємодії (первинні і вторинні), за способом організації та регулювання групових взаємодій (формальні і неформальні), за кількісним складом (великі і малі групи), виділяють також референтні групи і квазигрупи.

Таким чином, все різноманіття соціальних груп можна класифікувати за наступними ознаками:

- розмір групи;
- соціально значущі критерії;
- тип ідентифікації з групою;
- жорсткість внутрішньогрупових норм;
- характер і зміст діяльності та ін.

Так, в залежності від розміру розрізняють соціальні групи *великі* і *малі*. Якщо ми побудуємо соціально-груповий континуум, то два полюси на ньому будуть зайняті зовсім протилежними явищами: великими і малими групами.

Мала група – це невелика за чисельністю сукупність людей, об'єднаних спільними цілями, інтересами, цінностями, нормами і правилами

поведінки, а також постійною взаємодією. До таких груп відносять сім'ю, шкільний клас, виробничу бригаду, сусідську громаду, дружню компанію. Малі групи існують реально: вони доступні безпосередньому сприйняттю, доступні для огляду за своїм розміром і часом існування. Їх вивчення може проводитися через специфічні прийоми роботи з усіма членами групи (спостереження за взаємодією в групі, інтерв'ю, тестування, експеримент). Попри свою назву, *малі* соціальні груп відрізняються від великих не тільки розміром. Специфічною ознакою малих соціальних груп є безпосередні контакти їхніх членів або наявність можливості безпосередніх контактів. Головна соціально-психологічна риса малих груп – *згуртованість*

Згуртованість ми проявляємо в реальних діях, знаючи кожного члена групи, наприклад, коли йдемо до начальника відділу захищати свого колегу, якого той має намір звільнити. Єдність малої групи кріпиться повсякденним спілкуванням і взаємодією. Друзі, які роз'їжджаються в різні міста і припиняють спілкуватися, перестають бути згуртованою групою.

Класифікація малих груп в цілому включає лабораторні та природні, організовані і стихійні, відкриті і закриті, формальні і неформальні, первинні і вторинні групи, групи членства і референтні групи тощо. У соціології групи поділяються на первинні та вторинні, неформальні і формальні.

Первинна група – це невелика асоціація людей, пов'язаних узами емоційної природи (наприклад, сім'я, група друзів). Термін «первинна група», введений в соціологію Чарльзом Кулі, характеризує спільності, в яких існують довірчі, близькі контакти і кооперація. Вони первинні у декількох сенсах, але головним чином тому, що грають фундаментальну роль у формуванні соціальної природи і ідей людини.

Основні риси первинних відносин – унікальність і цілісність. Унікальність означає, що відповідь, адресований одному індивіду, не може бути переправлений іншому. Дитина не може замінити свою матір, і навпаки; вони незамінні і унікальні. Такі ж відносини між чоловіком і дружиною: вони несуть повну відповідальність один перед одним, любов і сім'я поглинають їх цілком, а не частково або тимчасово. Для опису груповий цілісності використовують займенник "ми", що характеризує певну симпатію і взаємну ідентифікацію людей.

Вторинна група являє собою певну кількість людей, які регулярно зустрічаються, чії відносини носять здебільшого знеособлений характер. Вони виділяються за критерієм опосередкованості контактів між людьми. Наприклад, відносини між продавцем і покупцем. Вони можуть переадресовуватися: продавець може вступити в контакт з іншим або іншими покупцями, і навпаки. Вони не є унікальними. Продавець і покупець укладають тимчасовий контракт і несуть один перед одним обмежену відповідальність. Такими є і відносини між працівниками і роботодавцем.

Первинні відносини глибші і інтенсивні, ніж вторинні, вони повніші за способами проявів. Міжособистісна взаємодія відбувається за допомогою символів, слів, жестів, демонстрації почуттів. Так, сімейні відносини є більш глибокими, повними і інтенсивними, ніж ділові або виробничі. Перші

називаються *неформальними*, другі – *формальними*. У формальних відносинах одна людина служить засобом або метою досягнення того, чого немає в неформальних, первинних відносинах.

Великою соціальною групою називається сукупність всіх носіїв одного соціального статусу в соціальній структурі суспільства. До них відносять суспільні класи, соціальні верстви, професійні групи, етнічні спільності (нація, народність, плем'я), вікові групи (молодь, пенсіонери). Важливо пам'ятати що коли йдеться про соціальну групу мається на увазі не тільки і не стільки формальна приналежність людей до одного статусу, але й усвідомлення членами групи загальної мети, а також виразна (само)ідентифікація саме з цією групою. Таким чином, головна соціально-психологічна риса великих груп (у повному соціологічному значення терміну «соціальна група») є солідарність. *Солідарність* проявляється не між знайомими людьми, які добре знають один одного, а між представниками однієї соціальної групи як носіями однакових або схожих соціальних статусів та виконувачів однакових або схожих соціальних ролей.

Як згуртованість (малих соціальних груп), так і солідарність (великих соціальних груп) базуються на одному фундаменті, в якості якого виступає (само)ідентифікація людини зі своєю групою. Ідентифікація може бути як позитивною (солідарність, згуртованість групи), так і негативною (що розуміється в соціології як відчуження, відкидання, дистанціювання).

До класифікації великих соціальних груп входять два найбільших підвиди: реальні та номінальні.

Реальні групи формуються на підставі ознак, які задаються об'єктивними критеріями. До цих характеристик належать всі соціальні статуси: демографічні, економічні, професійні, політичні, релігійні, територіальні. Реальною вважається така ознака, яка існує незалежно від свідомості члена цієї групи або від свідомості вченого, що виділяє дані групи. Ці та деякі інші ознаки відносяться до числа соціально значущих. Подібних ознак набагато менше, ніж статистичних. Оскільки це реальні ознаки, то вони не тільки існують об'єктивно (біологічні стать і вік або дохід і професія), а й усвідомлюються суб'єктивно. Молодь відчуває свою групову приналежність і солідарність так само, як пенсіонери відчувають свою. У представників однієї і тієї ж реальної групи схожі стереотипи поведінки, спосіб життя, ціннісні орієнтації.

До самостійних підкласів реальних груп відносять наступні три типи:

- стратифікаційні (раби, касты, класи);
- етнічні (раси, нації, народи, народності, племена, клани);
- територіальні (городяни, селяни тощо).

Коли, ми говоримо про міжнаціональні конфлікти або про конфлікт поколінь тощо, то маємо на увазі взаємодію між великими соціальними групами. Необхідність соціологічне вивчення такої взаємодії диктується наявністю реальних проблем у суспільстві.

Номінальні групи не дають порівнянного за масштабами і характером спектра соціальних проблем. Дійсно, важко уявити собі, щоб суспільство

стрясає суперечності, скажімо, між пасажирами далеких і ближніх поїздів. Поряд з цим, проблема біженців або «витоку мізків», пов'язана з реальними великими соціальними групами, виділеними за територіальною ознакою. І ця проблема турбує не лише кабінетних вчених, а й практиків: політиків, урядовців тощо.

Номинальні групи виділяють тільки для статистичного обліку населення, тому вони не є «соціальними групами» у повному соціологічному сенсі цього терміну. Для них існує інша назва – *соціальні категорії*.

Це, наприклад:

- пасажир приміських поїздів;
- люди, які перебувають на обліку в психдиспансері;
- покупці того чи іншого продукту;
- ті, хто мають тимчасову або постійну прописку;
- та багато інших

Соціальні категорії – це штучно сконструйовані для цілей статистичного аналізу групи населення, тому їх і називають *номинальними*, або *умовними*. Вони необхідні в господарській практиці. Наприклад, щоб правильно організувати приміський рух електричок, треба знати загальну або посезонно чисельність пасажирів.

Соціальні категорії представляють собою сукупності людей, виділені за *подібними рисами* в характері поведінки, способі життя, положенням в суспільстві або зовнішньому світі. Подібними рисами або критеріями виділення груп можуть бути найрізноманітніші властивості людей. Одна з найсильніших – це захоплення або пристрасті. На базі цієї ознаки можна виділити ряд категорій людей. Кожна група захоплень, в свою чергу, розбивається на підгрупи (за предметом захоплення) і градації (за інтенсивністю захоплення). Так, колекціонери поділяються на філателістів, збирачів картин, етикеток, значків тощо. Колекціонери-любители відрізняються від колекціонерів-професіоналів не тільки інтенсивністю своєї пристрасті, але і ступенем організованості: є клуби філателістів, ринки філателістів, де марки перетворюються в засіб збагачення. Театралі-любители можуть згодом професіоналізуватися, предмет захоплення стає сферою заняття. Вони регулярно ходять в театр, деякі переходять в розряд театральних критиків.

Поряд з терміном «велика соціальна група» використовується термін «*соціальний агрегат*», який означає сукупність людей, виділену на основі поведінкових ознак. До таких відносять, наприклад, аудиторію (радіо, телебачення), публіку (кіно, театру, стадіону), деякі різновиди натовпу та інші. Соціальні агрегати поєднують в собі риси реальних і номинальних груп, тому розміщуються на кордоні між ними. Термін "агрегат" (від лат. Aggrego - приєдную) означає випадкове скупчення людей. Агрегати не вивчаються статистикою і не відносяться до статистичних груп.

За ступенем регламентації відносин і життєдіяльності індивідів групи ділять на *формальні* і *неформальні*.

Формальна група – це така, положення і поведінка окремих членів якої строго регламентуються офіційними правилами і соціальними інститутами. формальна група є таким типом організації соціальних відносин, для якого характерні чіткий поділ функцій, безособовий, договірний характер відносин, чітко визначена мета співробітництва, крайня раціоналізація групових та індивідуальних функцій, низька залежність від традицій. Завдання формальної групи – забезпечувати високу впорядкованість, плановість, керованість дій її членів при забезпеченні функціонування соціального інституту, досягнення цілей організації. Сукупність формальних груп в рамках одного інституту становить впорядковану певним чином ієрархічну структуру. Міжособистісні відносини в формальній групі складаються всередині встановлених офіційними рамками: авторитет визначається посадою, а не особистими якостями.

Неформальні групи виникають в рамках формальної соціальної організації на основі міжособистісних відносин, спільних інтересів, взаємних симпатій їх членів.

4.2. Соціальні організації

З функціонуванням соціальних інститутів, існуванням та активністю соціальних груп тісно пов'язані соціальні організації.

Як вже зазначалося в рамках попередньої теми, суспільство як соціальну систему становлять основні підсистеми (базові соціальні інститути), а також такі складові, як соціальні групи та соціальні організації.

Власне, термін «організація» вживається в різних значеннях і може означати:

- *процес* – певну діяльність з налагодження стійких зв'язків, упорядкування різноспрямованої активності індивідів, груп у систему;
- *атрибут* якого-небудь об'єкта, його властивість мати впорядковану структурну організованість, узгодженість взаємодії окремих частин елементів системи відповідно до структури цілого;
- *об'єднання людей*, що разом реалізують цілі програми і діють на основі певних норм і правил;
- *інституцію*, яка виконує певну суспільну функцію (банк, школа, лікарня, супермаркет).

Усі ці значення терміну «організація» тісно зв'язані між собою. Втім, в соціології цей термін вживається, як правило, для позначення певних об'єднань людей, а також інституцій, які виконують певні суспільні функції (університети, школи, лікарні, підприємства тощо). В такому значенні *організація* виступає як складова суспільства, ключове призначення якої полягає у досягненні взаємозв'язаних специфічних цілей і формування високоформалізованих структур. Дії її членів чітко спрямовані на досягнення спільних для неї результатів у певній сфері діяльності. Так, наприклад, університет існує для надання професійної освіти, політична партія – для яка

досягти мети, загальної для її членів, шляхом отримання і здійснення політичної влади, лікарня – для лікування хворих, підприємство – для випуску певного виду продукції або надання послуг тощо.

Соціальна організація є складним соціальним утворенням. Існує багато її видів (див. Рисунок 5.1). Кожна організація має свою внутрішню структуру. Структура соціальних організацій є високоформалізованою в тому сенсі, що правила, регламенти, розпорядок охоплюють практично всю сферу поведінки їхніх членів. Усі вони підпорядковані певному режиму, мають дотримуватися певних правил, субординації, виконувати обов'язки відповідно до посади, яку вони обіймають.

Соціальну структуру організації репрезентовано нормативною структурою і фактичним порядком (поведінковою структурою).

До *нормативної* структури організації входять: посади та посадові статуси, а також місія, цінності та норми (що стосуються організаційної та корпоративної культури), рольові очікування (пов'язані з посадами, які обіймають лени організації).

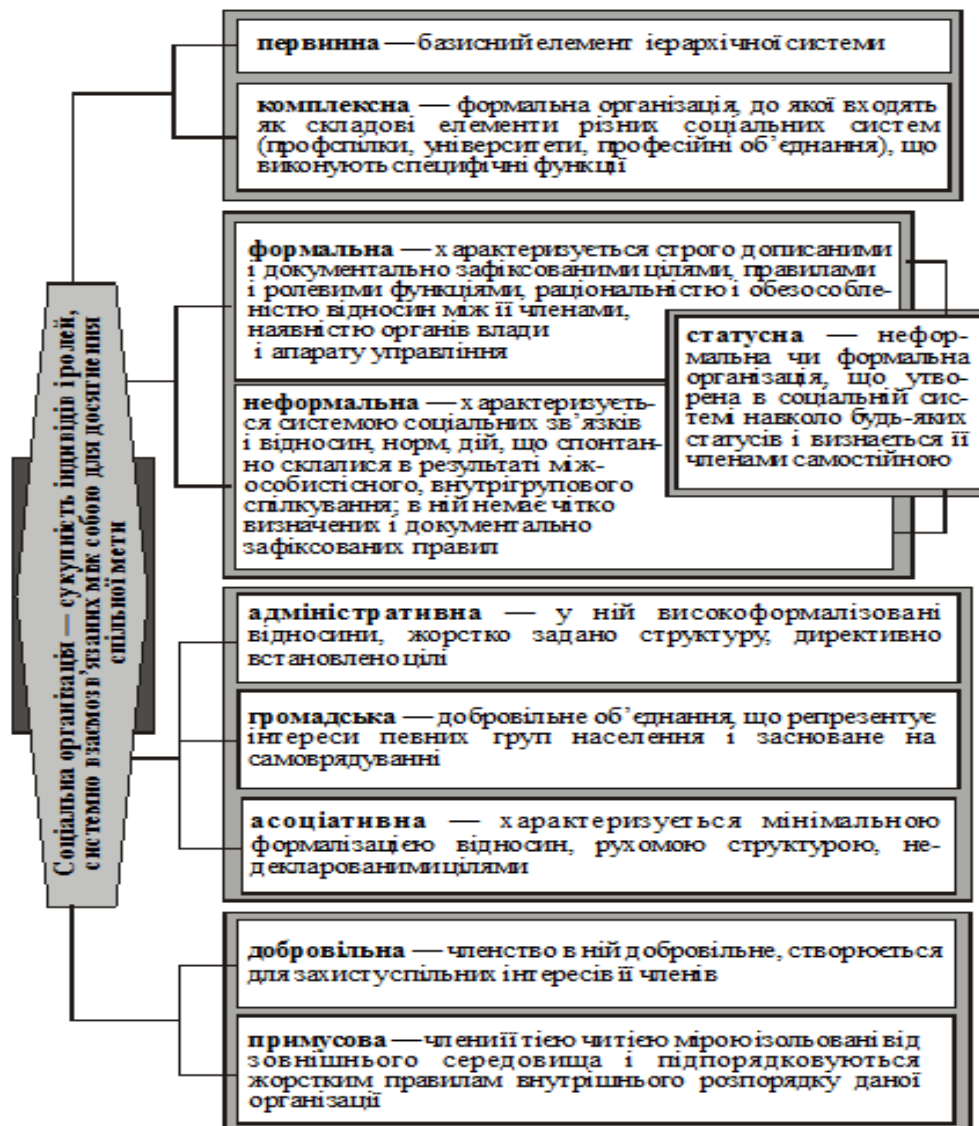

Рисунок 5.1. Види соціальних організацій

До *поведінкової* структури організації входять: соціальні (взаємодії її членів, зокрема ті, що не регламентуються нормами і правилами організаційної і корпоративної культури. Дії і взаємодії членів організації багато в чому залежать від симпатій та антипатій, прихильностей і ворожості. Загалом поведінкова структура організації – це система відносин між людьми, що перебувають у межах нормативної структури, проте, певним чином відхиляються від неї, що зумовлено їхніми особистісними почуттями.

Отже, соціальна структура організації об'єднує взаємозв'язані статуси, ролі, а також упорядковані відносини між членами організації, а насамперед, відносини влади й підпорядкування.

За мірою формалізації виділяються *формальна структура*, в якій соціальні позиції і взаємозв'язки між ними чітко спеціалізовані й визначені незалежно від особистих характеристик членів організації, що посідають ці позиції, і *неформальна структура*, яка складається із сукупності позицій і взаємозв'язків, що формуються на підставі характеристик особистості і базується на відносинах престижу і довіри. Наприклад, існують формальні позиції директора, його заступників, начальників відділів, виконавців. Але є й неформальні позиції, за якими начальник відділу завдяки своїм особистим якостям може бути авторитетнішим за директора.

Надзвичайно важливими в соціальній організації є цілі, заради яких ця організація утворювалася. *Ціль* – це бажаний результат чи ті умови, котрих намагаються досягти, використовуючи свою активність, члени організації для вдоволення колективних потреб.

Важливою складовою організації є *члени організації*, кожен з яких має певні якості та навички, що дають змогу посідати певні позиції в соціальній структурі й виконувати відповідні соціальні ролі. Члени організації взаємодіють відповідно до нормативної і поведінкової структури.

Організація як місце, де виконуються певні види робіт, неможлива без *технологій* – систематизованого знання корисних і найбільш раціональних практичних дій.

Кожна організація існує в специфічному фізичному і соціальному середовищі, до змін якого вона має адаптуватися. Англійський дослідник Р. Тертен відзначає такі *основні чинники зовнішнього середовища*, що впливають на ефективність організації:

- державна і політична система;
- ринок, економіка;
- соціально-культурна система;
- технології.

Отже, організація є системою взаємозв'язаних елементів, які можуть співіснувати тільки у взаємодії.

Суттєвими ознаками організації як системи є наступні:

- специфічна цілісність, яка встановлюється зовнішнім середовищем і за своєю природою відмінна від нього;

- складна надбудова часто з досить автономними за своїми цілями та функціями елементами;
- єдність цілого, яка не вичерпується сумою якостей усіх складових елементів системи;
- функціонування в тісній взаємодії із зовнішнім середовищем, реагування на будь-яку ситуацію, що загрожує її існуванню;
- ієрархічність, наявність як мінімум двох елементів – суб'єкта й об'єкта управління;
- неоднорідність (індивіди та групи, які входять до структури організації, мають власні інтереси, котрі не завжди збігаються);
- цілеспрямованість і цілераціональність, а отже, наявність встановленої міри досягнення мети;
- багатофункціональність, виконання функцій як на мікро- так і на макрорівні соціальної взаємодії.
- структурована горизонтально (за поділом і спеціалізацією праці) і вертикально (за ієрархічною ознакою, що зумовлено необхідністю координації різноспрямованої діяльності горизонтальних структур, їхньої спонтанної активності).

Соціологічне тлумачення організації дав польський соціолог Ян Щепанський. Він зазначив, що це така сукупність взірців поведінки, установ, соціальних ролей, засобів соціального контролю, яка забезпечує співіснування членів спільноти, гармонізує множину їхніх прагнень і дій у процесі задоволення потреб, а також сприяє розв'язанню проблем і конфліктів, що виникають під час їх взаємодії.

Узагальнюючи це визначення, вітчизняний соціолог В. Осовський зауважив, що соціальна організація – це комплекс засобів, за допомогою яких спільнота підтримує внутрішню рівновагу, певний соціальний порядок у своєму середовищі. Це система нормативно зумовлених і санкціонованих соціальних відносин між індивідами в межах групи, між окремим індивідом як членом групи і груповими цінностями і, зрештою, між ним та представниками інших груп та їхніми цінностями.

Існує велика кількість організацій, які регламентують усе публічне життя людини. Як слушно зазначив американський соціолог Н. Смелзер, ми починаємо наше життя в організації (пологовий будинок) і організовано залишаємо цей світ (бюро ритуальних послуг). Дитячий садок, школа, підприємство, банк, магазин, поліклініка – це все приклади організацій, з якими пов'язана життєдіяльність людини.

О. Пригожин виділяє три типи організацій:

1) *адміністративні*, в яких жорстко задано структуру, наявний високий рівень формалізації відносин, директивно встановлено цілі й обмежено можливості працівників впливати на них. Належність до таких організацій не залежить від форми власності. Вони можуть бути державними, кооперативними, орендними, приватними (вузи, підприємства, фінансові установи тощо);

2) *громадські*, які на відміну від адміністративних організацій мають більш рухомі цілі, добровільне членство, менш формалізовану структуру, більші можливості впливати на кінцеву мету (політичні партії, профспілки, об'єднання за інтересами, спортивні організації та команди, культові організації тощо);

3) *асоціативні*, де відносини формалізовано мінімально, структура рухома, цілі не декларовано, а вплив індивідів на них є досить великим (сім'я та ін.).

Усі ці види організацій, попри всю їхню відмінність, виконують ті самі функції інтеграції соціальних елементів і регламентації їхньої різнонаправленої активності, без чого спільна діяльність є неможливою.

Особлива роль у життєдіяльності сучасного суспільства належить *виробничим організаціям*. Метою таких організацій є випуск певної продукції і надання послуг населенню. За рівнем формалізації їх можна віднести до адміністративних. Вони мають чітко оформлену і юридично закріплену формальну структуру, детально розроблену й документально засвідчену систему прав і обов'язків.

Виробнича організація є соціотехнічною й багатфункціональною системою. М. Лапін вирізняє три групи функцій таких організацій: цільову; соціально-інтегративну; управлінсько-виховну.

Цільова функція виробничої організації є головною і полягає в забезпеченні виробництва певного обсягу продукції або послуг. Заради реалізації цієї функції і створюється організація.

Соціально-інтегративна функція зв'язана з носієм соціальної дії – мікросоціумом (трудовим колективом). Вона полягає в підтримуванні його цілісності, ліквідації соціального напруження та конфліктів, у задоволенні потреб працівників і створенні соціального комфорту. Трапляється, однак, що орієнтація на соціальний комфорт призводить до зниження результативності виробничої діяльності, вступає в суперечність із головною функцією.

Управлінсько-виховна функція спрямована на інтеграцію організації з макросоціумом (суспільством). Вона транслює вимоги, вироблені інститутами макросистеми (закони, норми, правила, традиції, звичаї) на рівень мікросистеми.

На думку В. Подмаркова, виробнича організація як система об'єднує три підсистеми: технічну; економічну; власне соціальну. Предметом вивчення соціології є саме соціальна підсистема.

Слід розрізняти формальну й неформальну соціальну організацію.

Формальна організація – основа адміністративної структури, що являє собою систему узаконених знеособлених вимог і стандартів поведінки, формально заданих і жорстко закріплених наперед розписаними ролями й принципами. По горизонталі в ній відтворено вимоги функціонального поділу праці, а по вертикалі – відносини влади й субординації. На виробничому підприємстві формальну організацію репрезентовано системою підрозділів, груп і робочих місць з певними функціями чи статусами.

Система знеособлених вимог закріплюється нормами і взірцями поведінки, котрі є основними елементами культури і фіксуються у визначених ролях і приписах. Формальна структура утворює каркас відносин в організації і надає їм необхідної сталості.

Неформальна організація ґрунтується на принципах саморегулювання і самоорганізації. Вона (на відміну від формальної) не є жорстко структурованою, будується на основі індивідуальних особливостей працівників, специфіки відносин між ними. У ній переважають групові норми, не має жорстко зафіксованих стандартів.

Отже, формальна організація створюється відносинами між знеособленими посадами й професійними позиціями, а неформальна – між живими людьми в процесі їхньої спільної діяльності.

Ці дві форми організації співіснують, доповнюють одна одну, а інколи й протидіють. Необхідність у неформальній організації зумовлюється таким:

- не можна стандартизувати всю сукупність відносин, котрі встановлюються в процесі спільної діяльності;
- завжди можуть виникати непередбачені ситуації, які потребують нестандартних рішень;
- час від часу з'являється необхідність в опрацюванні нових стандартів поведінки, які виникають саме в неформальній організації, а потім переносяться у формальну;
- відносини між людьми ніколи не бувають лише діловими.

Ця остання обставина зумовлює виокремлення з неформальних організацій, що виникають з приводу виробничої діяльності, так званих соціально-психологічних організацій, котрі регулюють невиробничі зв'язки людей.

Неформальна організація функціонує на рівні контактів малих груп, окремих колективів і виконує роль своєрідного буфера між людиною і жорсткою формальною організацією. Вона спирається на міжособистісні норми, цінності, механізми лідерства, санкції, вироблені спонтанно групою. Через такі організації індивіди залучаються до суспільного життя, інтегруються в суспільство.

Процес входження людини в організацію, а організації в систему інших організацій відбувається в два етапи:

1) *адаптації*, тобто ознайомлення і засвоєння норм, правил поведінки, традицій, цінностей, що консолідують і інтегрують;

2) *актуалізації*, тобто виходу за межі загального самоствердження.

Але якщо норми й цінності не підходять людині чи організації, то на етапі актуалізації виникають проблеми. Частіше це трапляється за умов переструктурування суспільства: людині важко знайти свою організацію, а організації важко швидко перебудуватися відповідно до потреб часу.

Організації можуть формуватися і добровільно, і примусово. Д. Сіллес і Н. Смелзер зауважують, що *добровільні* організації створюються для захисту спільних інтересів їх членів, членство в таких організаціях є добровільним, такі організації не зв'язані з державними органами (ця ознака властива не

всім добровільним організаціям). Добровільними організаціями є професійні та релігійні об'єднання, політичні партії тощо.

До *примусової* організації людей примушують входити, якщо вони не хочуть цього робити самі. Вони формуються, на думку Н. Смелзера, для загального суспільного блага, сутність якого визначають держава, церква, інші організації, що мають право уособлювати загальний інтерес. Прикладом примусових організацій може бути шпиталь, інтернати для людей похилого віку, виправні табори, тюрми, обов'язкова армія тощо.